

Ο ποιητής ως προφήτης. Ο Μπρεχτ μέσω του Καβάφη

Το 1946, δηλαδή 29 χρόνια μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση και 45 χρόνια πριν από την κατάρρευση του Σοβιετικού Κράτους, ο Μπέρτολτ Μπρέχτ, ένας κομμουνιστής θεατρικός συγγραφέας, ποιητής και δοκιμιογράφος, έγραψε το παρακάτω επίγραμμα:

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ Μ.¹

Epitaph für M.

Από τους καρχαρίες γλύτωση

τις τίγρεις τις εσκοτώσα

και με καταβρόχθισαν

οι κοριοί (1946)

Τα επιγράμματα, όπως ξέρουμε, είναι σύντομα ποιήματα που σχολιάζουν με συμπυκνωμένο λόγο πρόσωπα ή καταστάσεις, με τρόπο στοχαστικό ή σπιρτόζικο, λυπητερό ή τσουχτερό κτλ. (Κάτι σχετικό με ορισμένες Κρητικές μαντινάδες).

Το παραπάνω επίγραμμα δίνει με μία δυνατή ποιητική παρουσίαση την αντιθετική εικόνα ανάμεσα σ' αυτούς που είναι ισχυροί (καρχαρίες, τίγρεις) και σ' εκείνους που είναι μικροί και φαίνονται συγκριτικά αδύναμοι (οι κοριοί). Είναι μιά εικόνα γνωστή κι' αρεστή στην παγκόσμια λογοτεχνία, από τον Αίσωπο² τη Βίβλο³, τον Γκαίτε⁴, τον Παλαμά (ο Ακρίτας είμαι, Χάροντα, κτλ.)⁵, ως το Σεφέρη (Ναι· όμως ο μαντατοφόρος τρέχει κτλ.)⁶, τον Μπρέχτ και τόσους άλλους.

Ποιά σημασία έχουν όμως αυτοί οι σίχοι; Πολλές φορές οι ποιητές γράφουν παράξενα λόγια. Μπορεί τάχα κάποιος να νικήσει τους καρχαρίες και τις τίγρεις κι' όμως ύστερα να τον καταβροχθίσουν οι κοριοί; Ωστόσο ο Μπρεχτ είναι πια καταξιωμένος σαν μεγάλος συγγραφέας, κι' ήταν και κομμουνιστής. Ας προσέξουμε, λοιπόν, καλύτερα αυτό το ποίημα. Ίσως να μην πρόκειται εδώ για έναν παραλογισμό. Ίσως η σημασία των λέξεων να μην είναι άμεση, αλλά έμμεση.

Σήμερα πια, ύστερα από 47 χρόνια, μοιάζει σαν κρυστάλλινη η διαφάνεια αυτών των σίχων. Ξεκινώντας θα παρατηρήσω πως δεν είναι δύσκολο να θυμηθούμε ότι η κομμουνιστική φιλοσοφία ονομάζει μεγαλοκαρχαρίες τους μονοπωλιακούς καπιταλιστές, κι' ότι για το παγκόσμιο προλεταριάτο οι αιμοβόρες τίγρεις ήταν ο φασισμός κι' ο ναζισμός με την κτηνώδη αγριότητα τους. Έτσι

Ο Νίκος Τριάντης είναι αρχιτέκτονας και μελετάει θέματα γραμμάτων και στοχασμού

πηγαίνει αυτόματα το μυαλό σ' αυτόν που "γλύτωσε από τους καρχαρίες και σκότωσε τις τίγρεις". Μα ποιός ήταν; Το λέει η ιστορία! Το 1918-1920 το Σοβιετικό κράτος, υπερασπίζοντας με αυτοθυσία την επανάστασή του και την ανεξαρτησία του, γλύτωσε από τους δυτικούς ιμπεριαλιστές (τους καρχαρίες) που το είχαν περικυκλώσει και το πολέμουσαν με λύσσα. Το 1941-1945, η Σοβιετική Ένωση ξεδόντιασε και σκότωσε τις τίγρεις του φασισμού και του ναζισμού.

Αφού λοιπόν το ποίημα μας λέει πως αυτός που γλύτωσε από τόσους κινδύνους κι' εχθρούς, στο τέλος θα καταβροχτισθεί από τους κοριοί, μένει να δούμε αν πραγματικά η Σοβιετική Ένωση καταβροχτίσθηκε. Και σε τούτο το σημείο επίσης, η ιστορία επιβεβαιώνει το επίγραμμα. Βλέπουμε ότι κι' αυτό έγινε. Οι συμπτώσεις είναι πολύ εντυπωσιακές και το επίγραμμα του Μπρεχτ δε μοιάζει με παραλήρημα, γιατί η ταυτότητα του υποθετικού θύματος είναι δύσκολο ν' αμφισβητηθεί. Ας ψάξουμε λοιπόν μήπως βρούμε και τους κοριοί, που δεν σκότωσαν απλά το θύμα — όπως η Σοβιετική Ένωση είχε σκοτώσει τις τίγρεις — αλλά το καταβρόχθισαν, δηλ. αφού το ροκάνισαν, το έφαγαν και το κατάπιαν.

Οι κοριοί

Μια εύκολη απάντηση είναι πως οι "κοριοί" ήταν οι "προδότες Γκορμπατσόφ, Γιέλτσιν κι' η κλίκα τους". Εντάξει, ήταν προδότες. Και λοιπόν; Μεταφέροντας τα λόγια του Ενγκελς για την επανάσταση του 1848 στη Γαλλία, θα πούμε ότι "κανένας άνθρωπος που είναι στα λογικά του δεν θα πιστέψει ποτέ ότι έντεκα άνθρωποι, οι πιο πολλοί με πολύ μέτριες ικανότητες, κατάφεραν μέσα σε⁷ πέντε χρόνια να καταστρέψουν ένα κράτος 280 εκατομμυρίων ανθρώπων, που επιπλέον μαθαίναμε ότι επί 70 χρόνια μορφώνονταν θεωρητικά και διαπαιδαγωγούνταν πρακτικά με τις αρχές του μαρξισμού-λενινισμού. Στο ίδιο έργο ο Ενγκελς γράφει επίσης: "πόσο λίγες πιθανότητες επιτυχίας έχει ένα κόμμα που όλο του το θεωρητικό απόθεμα είναι η γνώση του απομονωμένου γεγονότος ότι ο τάδε κι' ο τάδε είναι προδότες"⁸. Είναι βολικό να τα φορτώνει κανείς όλα στους αποδιοπομπαίους τράγους, όμως αυτό δεν είναι ούτε η μισή εξήγηση των γεγονότων, κι' οπωσδήποτε δεν είναι μια ιστορικο-υλιστική εξήγηση⁹. Ο Ένγκελς έχει τη γνώμη ότι οι αιτίες που έκαναν αναπόφευκτη την ήττα της επανάστασης "δεν πρέπει να αναζητηθούν στις συμπτωματικές ενέργειες, ταλέντα, παραλείψεις, σφάλματα ή προδοσίες μερικών από τους ηγέτες της, αλλά στη γενική κοινωνική κατάσταση και τις συνθήκες ύπαρξης του κάθε έθνους"¹⁰.

Η έννοια των "κοριών" έχει λοιπόν, βασικά κοινωνικο-πολιτικό περιεχόμενο (και στο βάθος της οικονομικό). Ας αφήσουμε λοιπόν προσωρινά κατά μέρος τους Γκορμπατσόφ-Γιέλτσιν και τις προδοσίες τους, ή τα σκληρά αδικήματα της σταλινικής προσωπολατρίας, ή τις διάφορες "κυνικές νομενκλατούρες". Κι' ας τολμήσουμε να βουτήξουμε στα βαθιά νερά του ιστορικού-διαλεκτικού κοιτάγματος των συμβόλων του Μπρεχτ, και γενικά των πραγμάτων.

Οι κοριοί είναι κι' αυτοί ένα γνωστό σύμβολο στην προλεταριακή λογοτεχνία, το σύμβολο του μικροαστισμού και της γραφειοκρατίας (βλ. Μαγιακόφσκι¹¹ κτλ.).

Είναι όμως τόσο επικίνδυνοι; Ας ρωτήσουμε κάποιον εξαιρετικά αρμόδιο.

Ας θυμηθούμε στην αρχή, ότι πρώτος ο Λένιν είχε παραδεχτεί από το 1915 σαν "απόλυτα σωστή την προειδοποίησή" ¹² ότι "ο μεγαλύτερος κίνδυνος για το σοσιαλιστικό κίνημα είναι να γίνει κατεστημένος θεσμός" ¹³. Ο Λένιν ανάλυσε αυτόν τον κίνδυνο, κι' όσο ζούσε τον καταπολέμησε σωστά, και συμβούλευε πως "μόνο με τη βία δεν μπορείς εδώ να κάνεις τίποτα. Αυτό που χρειάζεται είναι εξαιρετική οργάνωση και ηθικό κύρος" ¹⁴.

Κι' αυτό που γεννιέται αυτός ο κίνδυνος; Από το γεγονός ότι τότε βρίσκουν την ευκαιρία και "τρυπώνουν στις γραμμές των κομμουνιστών τα χειρότερα στοιχεία, [...], οι "επίγονοι" της τσιφλικιάδικης και καπιταλιστικής ζωής" ¹⁵. Γιατί σε "κάθε ιδιόμορφη στροφή της ιστορίας [.....] οι μικροαστικές ταλαντεύσεις εισχωρούν πάντα στον ένα ή στον άλλο βαθμό μέσα στο προλεταριάτο" ¹⁶. "Το μικροαστικό στοιχείο [.....] εκδηλώνεται ακριβώς στο ότι είναι ακόμα γερά ριζωμένη η μικρονοικοκυρίστικη άποψη: ας αρπάξω εγώ όσο μπορώ περισσότερα, και φούρνος ας μην καπνίσει" ¹⁷. "Αν έχω τη θεσούλα μου [...] δε με νοιάζει για τον άλλο. Ίσως κολακεύοντας αυτούς που κατέχουν την εξουσία [...] θα μπορέσω και να προκόψω" ¹⁸. Κι' ο Μαγιακόφσκι προειδοποιεί για τον "καταφερτζίκι" ¹⁹ κοριό, καθώς και για τα "καναρίνια" ²⁰ του μικροαστισμού που μπορεί "να πνίξουν τον κομμουνισμό", ενώ ο Ναζίμ Χικμέτ παρατηρεί πως "αυτοί που έχουν για πατρίδα το σπίτι τους, είναι της πατρίδας εχθροί" ²¹. Αυτή είναι η μία όψη των κοριών.

Η άλλη όψη τους είναι η γραφειοκρατία, αυτή η "τεχνητή κάστα" ²², όπως τη λέει ο Μαρξ, που δημιουργείται σε ορισμένες συνθήκες μέσα στα πλαίσια της πάλης των τάξεων "δίπλα στις πραγματικές τάξεις της κοινωνίας". Κι' ο Λένιν γράφει: "Οι ξένοι ήδη τώρα εξαγοράζουν με δωροδοκίες τους γραφειοκράτες αξιωματούχους μας και "εξάγουν τα υπολείμματα της Ρωσίας" ²³. "Το μικροαστικό στοιχείο μέσα στο Κράτος, το υποστηρίζει όλη η διεθνής αστική τάξη" ²⁴. "Όλο και συχνότερα παίρνω πληροφορίες [...] για δωροδοκίες και προνόμια" ²⁵. "Στα αποσπάσματα επίταξης χώθηκαν αλήτες που ντροπιάζουν τη Σοβιετική Δημοκρατία με δωροληψίες από τους λαθρεμπόρους σταριού" ²⁶. Όπως βλέπουμε, η σημερινή δημοκρατία των μαυραγοριτών και των μαφιόζων έχει παλιές και βαθιές ρίζες.

Και προσθέτει ο Λένιν πως τόσο η ανεπάρκεια της γραφειοκρατίας όσο κι η εξαγορά της στη διαδικασία της πάλης ενάντια στην κερδοσκοπία και την αισχροκέρδεια "έχουν την ίδια κοινωνική ρίζα: την επίδραση του μικροαστικού στοιχείου, την πλαδαρότητά του" ²⁷.

Να λοιπόν οι "κοριοί" του Μπρεχτ, που ρουφούσαν από την αρχή το αίμα της Σοβιετικής Ένωσης. Είναι το μικροαστικο-γραφειοκρατικό σύμπλεγμα με τους μηχανισμούς και τα γρανάζια του, που όταν δυνάμωσε και γιγαντώθηκε, και βρέθηκαν κι οι κατάλληλες συνθήκες, γέννησε τους Γκορμπατσόφ, Γιέλτσιν κτλ.

Κι αν πει κανείς ότι όλα τα παραπάνω αφορούν την εποχή του Λένιν, ας διαβάσει το πρόσφατο βιβλίο του Ε. Χόνεκερ ²⁸ με τις ομολογίες για τις "δυσαναλο-

γίες" στην εθνική οικονομία και στην εκπλήρωση των πλάνων, για τα αδιέξοδα στον ανεφοδιασμό, για την ραγδαία και ασυγκράτητη όξυνση της κατάστασης, κι' ας αναλογιστεί πως όλ' αυτά συμβαδίζουν κι αντιστοιχούν -σύμφωνα με τις προειδοποιήσεις του Λένιν- με το μικροαστισμό και την αδιαφορία, με τη διαφθορά, τις εξαγορές, τις ψεύτικες εκθέσεις και απολογισμούς των "κοριών" που είδαμε πιο πάνω.

Η μυστική βοή των γεγονότων

Ώστε λοιπόν ήταν προφητικό αυτό το ποίημα; Μα υπάρχει πραγματικά μία τέτοια ανθρώπινη λειτουργία; Κι αν υπάρχει, έχει καμιά σχέση με την ποίηση; Και ποιά;

Ας προσπαθήσουμε να βρούμε απαντήσεις σ' αυτά και σ' άλλα τυχόν σχετικά ερωτήματα, χωρίς να καταφύγουμε στις συνηθισμένες ευκολίες των μεταφυσικών εξηγήσεων με θεϊκές ή σατανικές επιφοιτήσεις και οράματα. Ας χρησιμοποιήσουμε μόνο αντικειμενικά δεδομένα και δοκιμασμένες μεθόδους.

Πρωτ' απ' όλα, έχουμε λόγους να σκεφτούμε ότι, κατά πως φαίνεται, αυτή η "προφητεία" δεν ήταν ενσυνειδητή. Ειδαλλώς ο Μπρεχτ θα μπορούσε -πάντα μέσα στα πλαίσια της άποψής του για την απαιτούμενη "πονηριά για τη διάδοση της αλήθειας"²⁹ - να είχε βρει τρόπους να την εκφράσει πιο καθαρά. Και, προπάντων, θα την είχε επαναλάβει, όπως έλεγε, ξανά και ξανά και χίλιες φορές μέχρι να μαλλιάσει το στόμα του - για να μην έχει ειπωθεί πάρα πολύ λίγο³⁰. Κι' έπειτα ας μην ξεχνάμε ότι ο ίδιος είχε εξηγήσει για τα γραφτά του ότι τα "κατανόησε"³¹ όταν διάβασε το *Κεφάλαιο* του Μαρξ. Αν ζούσε σήμερα, σίγουρα θα "κατανοούσε" κι αυτό το επίγραμμά του. Ίσως να είχε αισθανθεί - όπως θα δούμε παρακάτω - κι' ανατριχιάσει υποσυνείδητα, ότι εξαιτίας πολιτικών και κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών, μέσα στη διαλεκτική διαπλοκή τους, η επαλήθευση της καταστροφικής "προφητείας" του θα ήταν αναπότρεπτη.

Ίσως όμως αν είναι ενσυνειδητες ή όχι οι προφητείες που εξετάζουμε, αυτές περνούν μέσα από αυτό που ο Ένγκελς -μιλώντας για τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους- ονόμαζε "ενόραση στο βάθος της γενικής αλληλοσύνδεσης των πραγμάτων"³². Και για να τονίσει τη σημασία που δίνει στην ενόραση, συμπληρώνει ότι "και μόνο γι' αυτήν θα έπρεπε κανείς να προχωρήσει σε μια πραγματική εξοικείωση με την Ελληνική φιλοσοφία"³³. Δηλαδή κατά τον Ένγκελς, η ενόραση (φαινόμενο που αποδέχεται κι' ο Μάρξ³⁴) είναι η ασυνήθιστα κοφτερή ματιά που μπορεί να φτάνει -χωρίς να χρειάζεται να το συνειδητοποιεί- στο βάθος της γενικής αλληλοσύνδεσης και αλληλεπίδρασης των πραγμάτων και των γεγονότων.

Μερικοί βάπτισαν αυτή τη λειτουργία έκτη αίσθηση, διαίσθηση, κι' άλλες παρόμοιες ονομασίες που απηχούν κάποιο μεταφυσικό περιεχόμενο³⁵. Όμως το πρόβλημα δεν είναι μεταφυσικό.

Είναι γνωστό πως η διαδικασία της γνώσης ξεκινάει από την αντανάκλαση

του έξω κόσμου στη συνείδηση του ανθρώπου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πρέπει να ερμηνεύεται η σύνδεση της συνείδησης με την πραγματικότητα σαν η ορθολογικοποίηση της κοινής πείρας. Από την άλλη μεριά, το "κατώφλι" της συνείδησης είναι το υποσυνείδητο. Όμως μέσα στα πλαίσια της παραπάνω αντανάκλασης, οι λεπτομέρειες κι' οι ιδιαιτερότητες των πραγμάτων και των φαινομένων μπορεί να αντανακλώνται διαφορετικά για το κάθε υποκείμενο, ή και καθόλου, είτε για τί το μυαλό όλων δεν έχει τη δύναμη να τις ξεδιακρίνει, είτε γιατί υποσυνείδητα δε νοιάζεται να τις ξεδιακρίνει, είτε γιατί βαριέται. Όπως συμβαίνει π.χ. όταν διαβάζουμε ένα βιβλίο, όπου δεν προσέχουμε όλοι τα ίδια σημεία, ή ο ένας προσέχει τα σημαντικά κι' ο άλλος τα ασήμαντα, γιατί τα σημαντικά μπορεί να του ξεφεύγουν ή να τον κουράζουν. Εξάλλου τέτοιες διαφορές μπορεί να παρατηρηθούν και στον ίδιο άνθρωπο όταν ξαναδιαβάσει ένα βιβλίο, ανάλογα με την εξέλιξη της προσωπικότητάς του και τα νέα βιώματα που μεσολάβησαν.

Αντίστοιχες διαφορές, και μάλιστα μεγαλύτερες, υπάρχουν και στον τρόπο, την ταχύτητα και τον αυτοματισμό της επεξεργασίας των όποιων λεπτομερειών και ιδιαιτεροτήτων μπορεί να προσέχτηκαν. Η ικανότητα — έστω και ασυνείδη — του σωστού συνυπολογισμού και συνδυασμού τους, μέσα από τη διαλεκτική πάλη των αντιθέτων τάσεων και πλευρών στο εσωτερικό των πραγμάτων και των γεγονότων, η ικανότητα των διαλεκτικών συνειρμών και των χρονικών προεκτάσεων των σύμπλοκων αποτελεσμάτων αυτής της πάλης, ξεκινάει από τις γενετικές καταβολές του κάθε μυαλού και ψυχισμού (πνευματική τόλμη και συνέπεια, ευαισθησία, ψυχική αντοχή, πείσμα, ικανότητα για συγκέντρωση κτλ.) και αναπτύσσεται σ' άλλον περισσότερο και σ' άλλον λιγότερο, σ' άλλον γρηγορότερα και σ' άλλον πιο αργά, ανάλογα με τις συγκεκριμένες συνθήκες της ύπαρξής του, ανάλογα με τα κοινωνικά και υπαρξιακά του βιώματα (τάξη, ηλικία, αγωγή, πείρα, ανάπτυξη ενδιαφερόντων κτλ.).

Μιά συνοπτική μα περιεκτική διείσδυση-ανάλυση στο φαινόμενο της ενόρασης μας έρχεται από τον αρχαίο σοφιστή Φιλόστρατο, και ποιητικά αναπτυγμένη από τον Καβάφη. Ο Φιλόστρατος έγραψε, εδώ και 1800 χρόνια, πως "τα μέλλοντα τα γνωρίζουν οι θεοί"³⁶ (δηλαδή κανένας, αφού οι θεοί είναι ανύπαρκτοι), αυτοί που τάχα είναι "πλήρεις και μόνοι κάτοικοι πάντων των φώτων"³⁷ όπως συμπληρώνει ειρωνικά ο Καβάφης. Κι ο Φιλόστρατος αφού συνεχίσει: "τα τωρινά τα γνωρίζουν οι άνθρωποι", κάνει διάκριση ανάμεσα στο αόριστο μέλλον και στα επερχόμενα γεγονότα: "τα γεγονότα που πλησιάζουν τα αντιλαμβάνονται οι σοφοί" που ακοούν "τη μυστική βοή" τους, όπως προσθέτει εύστοχα ο Καβάφης.

Σ' αυτές τις λέξεις περιέχεται πολλή σοφία και καθόλου μεταφυσική ή μυστικισμός. Ας προσέξουμε τρία σημεία:

Πρώτο: Η βοή δεν είναι υποχθόνια, ούτε προέρχεται από πηγή ακαθόριστη ή μυστηριακή, όπως θα ήταν π.χ. τα σωθικά του κάθε προφήτη ή η ζαλάδα της Πυθίας από τα μασημένα δαφνόφυλλα. Η βοή αυτή έχει, κατά τον Καβάφη, μία πηγή πολύ συγκεκριμένη: προέρχεται από έξω από το υποκείμενο και βγαίνει

μέσα από τα γεγονότα.

Δεύτερο: Η βοή των επερχόμενων γεγονότων, που θυμίζει συνειρμικά τη βοή των κυμάτων της θάλασσας ή των ορμητικών νερών του ποταμού που αλληλοχτυπιούνται, είναι προφανώς η αντήχηση, το αντιβοῦῖσμα -ή τα σήματα, αν θέλετε- από τους κραδασμούς της εσωτερικής αναταραχής που προέρχεται από τη διαλεκτική σύγκρουση των αντίθετων τάσεων ή πλευρών μέσα στο εσωτερικό κάθε πράγματος και κάθε κατάστασης.

Η "βοή" αυτή είναι μιά ακαθόριστη αίσθηση, πλην όμως είναι μια αίσθηση. Το πρόβλημα βρίσκεται στο ποιόι μπορούν να την ακούσουν.

Τρίτο: Αυτή η διαλεκτική βοή των επερχόμενων γεγονότων είναι μυστική, δηλαδή δεν μπορούν να την ακούσουν όλοι. Μόνο οι Σοφοί, λέει ο Φιλόστρατος - και ο Καβάφης- έχουν αυτή τη δυνατότητα, και μάλιστα σε ώρες περισυλλογής και "σοβαρών σπουδών". Γιατί αυτοί είναι που διαθέτουν την έμφυτη, μα κι εξασκημένη ικανότητα της ενόρασης που είδαμε παραπάνω.

Όμως αυτό δε φτάνει. Απομένει τις περισσότερες φορές η δυσκολία να βρει έκφραση αυτή η βοή, να μη μένουν τα σήματα των επερχόμενων γεγονότων στο στάδιο -ή στο επίτεδο- του ανέκφραστου· απομένει η μικρή ή μεγάλη δυσκολία της ανθρώπινης συνείδησης να βρει γλώσσα για τη "μυστική βοή των γεγονότων"· δυσκολία που επιτείνεται, καμμιά φορά, από την αρνητική διάθεση του υποσυνείδητου μπροστά στο ανατριχιαστικό αναπόφευκτο της πρακτικής επαλήθευσης.

Βέβαια υπάρχουν γλώσσες που προσφέρονται άμεσα για την έκφραση του ανέκφραστου, γλώσσες αναμφοισβήτητα ανθρώπινες, όπως η γλώσσα των χρωμάτων, των μουσικών ήχων κτλ. Όμως το μεγάλο ζητούμενο είναι σίγουρα η έκφραση του ανέκφραστου με το λόγο.

Η ανθρώπινη συνείδηση συνεχώς εξελίσσεται, αναπτύσσεται επίπονα και εμπλουτίζεται, χάρη στις εξελίξεις της επιστημονικής σκέψης και πράξης, της φιλοσοφίας, της κοινωνικής ζωής. Όμως ιστορικά είναι σχεδόν πάντα ανώριμη να εκφράσει με όρους του παρόντος, με σημερινές λογικές αναφορές, η διαλεκτική βοή των κάθε φορά πρωτόγνωρων ή αποτρόπαιων επερχόμενων γεγονότων. "Η πραγματικότητα -λέει ο Ντοστογιέφσκι- σαν σύνολο δεν εξαντλείται με την ύπαρξη, γιατί το μεγαλύτερο μέρος της είναι στη μορφή του μελλοντικού λόγου, που ακόμα βρίσκεται καταχωνιασμένος κι' ανείπωτος"³⁸.

Τότε είναι που έρχεται να δώσει τη λύση η ποίηση, με την ευαισθησία της από τη μια μεριά, και με τη γλώσσα της από την άλλη.

Πρώτα-πρώτα, η συναισθηματική προσέγγιση του Ποιητή με τον άνθρωπο και τη ζωή, καθώς και το βαθύ, γνήσιο κι' ανιδιοτελές ενδιαφέρον του γι' αυτά, του δίνουν πρόσθετες δυνάμεις και δυνατότητες για την ενόραση στα ανθρώπινα γεγονότα και φαινόμενα. Μπορεί να ειπωθεί, μαζί με τον Λένιν, πως "δεν υπήρξε ποτέ, ούτε μπορεί να υπάρξει, καμμιά ανθρώπινη αναζήτηση της αλήθειας, χωρίς ανθρώπινα συναισθήματα"³⁹.

Όσο για την έκφραση αυτής της ενόρασης, η ποιητική γλώσσα -που αντανάκλα την ποιητική ευαισθησία στο γλωσσικό επίπεδο- αυτή διαθέτει σε κάθε εποχή σαφώς περισσότερα και ανώτερης ποιότητας εκφραστικά μέσα από τον κάθε φορά πεζό λόγο. Πετυχαίνει μέσα από μια ιδιότυπη, δική της χρήση των λέξεων και τον αντίστοιχο συνειρμό των εννοιών, και -καμιά φορά αν χρειαστεί- με το σπάσιμο των κατεστημένων κανόνων του συντακτικού και της στίξης, να προσεγγίσει, με το δικό της τρόπο, τις γλώσσες των χρωμάτων, των ήχων κτλ. Έτσι πετυχαίνει να εκφράσει μέσα από το φαινομενικά παράλογο την καινούργια διαλεκτική ενότητα που μορφοποιείται στο εσωτερικό των φαινομένων και των γεγονότων.

Εκεί, στους χώρους της Ποίησης, "η μυστική βοή των επερχόμενων γεγονότων" του Καβάφη, σμίγει με τη "σκοτεινή ρίζα της κραυγής"⁴⁰ του Λόρκα.

Ο Μπρεχτ ήταν ένας από αυτούς τους Ποιητές. Νοιώθοντας με οξυμένη διαλεκτική ευαισθησία την πάλη των αντιθέτων στο εσωτερικό των καταστάσεων, μπόρεσε ν' ακούσει τη "μυστική βοή" αυτής της σύγκρουσης, να συλλάβει ενιαία το γιγάντιο προτσές της ροής των κοσμοϊστορικών γεγονότων μέχρι το βάθος του χρονικού ορίζοντα, και σαν Ποιητής-Σοφός να το εκφράσει με τρόπο ουσιαστικά σπαραχτικό.

Έγινε προφήτης ενάντια στη συνείδησή του. Η συνείδησή του δεν το άντεχε, όμως η αλήθεια ήταν πιο δυνατή από αυτήν. Κι η ποίησή του έδωσε τη μόνη διέξοδο που ήταν δυνατή, την ποιητική υπεκφυγή.

Ένα άλλο παράδειγμα βρίσκουμε στην "Αντιγόνη" του Σοφοκλή. Δεν θα επιχειρήσω να την αναλύσω διεξοδικά, γιατί πάει πολύ για τούτο το κείμενο. Ωστόσο δεν είναι δύσκολο να υποστηριχθεί ότι η σύγκρουση της Αντιγόνης με τον Κρέοντα αντανάκλα τη σύγκρουση της μητριαρχίας με την πατριαρχία. Η Δικαιοσύνη π.χ. είναι γνωστή μητριαρχική θεότητα που, κατά το Σοφοκλή, κατοικεί μέσα στη γη⁴¹ (την πηγή της ζωής, όπου κατοικούν οι θεοί της χθόνιας μητριαρχικής θρησκείας⁴²). Κι' είναι γνωστή η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο πέρασμα από τη μητριαρχία στην πατριαρχία, από τη μια μεριά, και στην ανάπτυξη της ατομικής ιδιοκτησίας, την κατάρρευση της κοινοκτημονικής βάσης της προταξιακής κοινωνίας και το πέρασμα στην ταξική κοινωνία, από την άλλη⁴³.

Έτσι μπορούμε βάσιμα να σκεφτούμε ότι η φοβερή προειδοποίηση του Τειρεσία (στ. 998-1015) για δεινά και καταστροφές εξαιτίας της σκληρής κι' αυταρχικής απόφασης του Κρέοντα, έχει στο στόχαστρο - μέσα από αυτή τη συγκεκριμένη απόφαση- τις συνέπειες για την ανθρωπότητα από την επικράτηση της αυταρχικής πατριαρχίας (που βάζει τη δύναμη πάνω από το δίκιο⁴⁴) και της ταξικής κοινωνίας.

Όσο για το Λόρκα, αυτός δείχνει να οσμίζεται, μέσα από "Το σπίτι της Μπερνάντα Άλμπα" - που για πολλούς είναι η ίδια η φτώχη, πατριαρχική και περηφάνη Ισπανία - τον επερχόμενο εμφύλιο πόλεμο της χώρας του. Παρά τις προειδοποιήσεις της γριάς υπηρέτριας Πόνθια προς την κυρά της ότι σε κάθε

δωμάτιο του σπιτιού "είναι κρυμμένο κι' από ένα αστροπελέκι"⁴⁵ η σύγκρουση των πέντε θυγατέρων της Μπερνάντα αναμεταξύ τους, κουφοβράζει υπόκωφα σ' όλο το έργο, ώσπου ξεσπάει ανοιχτά σ' ένα τραγικό φινάλε.

Υποτερόγραφο

Εκτός από τους μεγάλους Ποιητές-Σοφούς υπάρχουν κι' άλλες κατηγορίες πολύ αξιολόγων ποιητών· όπως οι ποιητές-υμνογράφοι θρησκειών, οι ποιητές-καλλιγράφοι υπαρξιακών αραβουργημάτων, κι' άλλα είδη. Τούτο το κείμενο δεν τους αφορά.

Σημειώσεις

1. Bertolt Brecht-ΠΟΙΗΜΑΤΑ- β' έκδοση - Εκδ. Θεμέλιο-Μετάφραση Μάριου Πλωρίτη- σελ. 95.
2. Αισωπειών Μύθων Συναγωγή - Lipsiae - B.G. Teubneri- MDCCCLII - σελ. 3, 4 - Αετός και Κάνθαρος.
3. Η Παλαιά Διαθήκη - κατά τους Εβδομήκοντα - Αδελφότης Θεολόγων η "Ζωή" - 1961- σελ. 249-250- Βασιλειών Α', Κεφάλαιον ΙΖ'.
4. Γκαίτε - *Ράινεκε Φονξ* -Μεταφρ. Ι.Ν. Γρυπάρη - Εκδ. Ελευθερουδάκης Α.Ε. - 1930 - 'Όλο. Χαρακτηριστικές οι σελ. 98-99 και άλλες.
5. Παλαμά Κ. - *Ίαμβοι και ανάπαιστοι* - Τυπογραφείο της Εστίας, Μάισνερ και Καργαδούρης - 1897 - σελ. 21-22.
6. Γιώργος Σεφέρης - *Ποιήματα* - έβδομη έκδοση - Εκδ. Ίκαρος - 1967 - σελ. 269 - "Σαλαμίνα της Κύπρος".
7. Marx - Engels - *Selected Works in three Volumes* - Progress Publishers - Moscow - 1976 - Volume One, page 301 - F. Engels *Revolution and counter-revolution in Germany* 1852.
8. Marx - Engels - ό.π. - p. 301.
9. Ο Λένιν χαρακτήρισε πολύ αυστηρά ανάλογες προσωποπαγείς εξηγήσεις. Τις ονόμασε επανειλημμένα: "Παράλογες, αντιεπιστημονικές, γελοίες, αγοραίες εξηγήσεις" καθώς και "αξιοθρήνητες υπεκφυγές" Βλ. Α. Απ. ό.π. T12 σ. 286, T.27 σ. 104 κι' αλλού.
10. Marx-Engels- ό.π. - p. 300, 301.
11. Βλαντιμίρ Μαγιακόβσκι - *Θεατρικά* - Εκδ. Γκοβότση - Μεταφρ. Άρης Αλεξάνδρου - σελ. 111 - "Ο κοριός" .
12. Β.Ι. Λένιν - Απαντα - Έκδοση Πέμπτη - Εκδ. Σύγχρονη Εποχή - 1980 έως 1985 - Τόμος 26 σελ. 275 - "Ο αγγλικός πασιφισμός και η Αγγλική αντιπάθεια προς τη θεωρία" Ιούνης 1915.
13. Upton Sinclair: "There is no danger to the socialist movement so great as the danger of becoming an established institution" (Βλ. V.I. Lenin - *Collected Works* - Progress Publishers - Moscow - 1974 - Volume 21 p. 264 - "British pacifism etc." June 1915.
14. Λένιν Απαντα- ό.π. - τομ. 40 σελ. 312 - "Λόγος στο ΙΙΙ Πανρωσικό Συνέδριο των Συνδικάτων" 7 Απριλ 1920.
15. Λένιν Απαντα - ό.π. - τομ. 37 σελ. 480 - "Απάντηση σε ερώτημα ενός αγρότη" 14 Φλεβάρη 1919.
16. Λένιν Απαντα -ό.π. -τομ. 44 σελ. 101 - "Νέοι καιροί, παλιά λάθη με νέα μορφή" 20 Αυγούστου 1921.

17. Λένιν *Απαντα* -ό.π.- τομ. 36 σελ. 198 - "Η διεθνής θέση της Σοβιετικής Δημοκρατίας της Ρωσίας και τα βασικά καθήκοντα της σοσιαλιστική επανάστασης" μεταξύ 13 και 26 Απριλίου 1918.
18. Λένιν *Απαντα* -ό.π.- τομ. 41 σελ. 312 - "Τα καθήκοντα των Ενώσεων της Νεολαίας" 2 Οκτώβρη 1920.
19. Βλαντ. Μαγιακόβσκι - ό.π. - σελ. 164.
20. Περιοδικό "Ποίηση" - τεύχος 1 Ιούνιος 1974 - Βλαντ. Μαγιακόβσκι "Περί καθαρισμών" - μετάφραση Μίλιας Ροζίδη.
21. Ναζίμ Χικμέτ - *Τα ποιήματα των 9-10 μ.μ.* - Εκδ. Θεμέλιο - 5η Έκδοση - μεταφρ. Π. Μάρκαρη - σελ. 40 - "7 Δεκέμβρη 1945".
22. Marx-Engels - ό.π.- Vol. One p. 483 - K. Marx "The eighteen Brumaire of Louis Bonaparte" 1852.
23. Λένιν *Απαντα* - ό.π. - τομ. 44 σ. 428 - "Τρόμμα προς τον Λ. Μπ. Κάμενεφ" 3 Μάρτη 1922.
24. Λένιν *Απαντα* - ό.π. - τομ. 44 σ. 103, 104 - "Νέοι καιροί, παλιά λάθη με νέα μορφή", 20 Αυγούστου 1921.
25. Λένιν *Απαντα* - ό.π. - τομ. 53 σ. 192 - έγγραφο "Προς τον Ν.Α. Σεμάσκο" 13.9.1921.
26. Λένιν *Απαντα* - ό.π. - τομ. 50 σελ. 110 - "Τηλεγράφημα προς τους διοικητές των αποσπασμάτων επίταξης όλων των σιδηροδρομικών γραμμών" 1.7.1918.
27. Λένιν *Απαντα* - ό.π. - τομ. 36 σ. 305 - "Για τα 'αριστερά' παιδιαρίσματα και το μικροαστισμό" 9, 10, 11 Μάη 1918.
28. Ε. Χόνκερ - *Για τα δραματικά γεγονότα του 1989* - Εκδ. Σύγχρονη Εποχή -1992 - σελ. 154, 155, 160.
29. Μπέρτολτ Μπρεχτ - *Για την τέχνη και την πολιτική* - Εκδ. Σύγχρονη Εποχή -1985 - σελ. 66 - "Πέντε δυσκολίες στο γράψιμο της αλήθειας".
30. Μπέρτολτ Μπρέχτ - ό.π. - σελ. 166 - "Στο Συνέδριο των Λαών για την Ειρήνη". Υπέρ της άποψης του "επαναπολείν τω λόγω το καλώς έχον" ήταν κι' ο Πλάτων (Φύληβος 60 α) αλλά όχι με το ίδιο πάθος.
31. Μπέρτολτ Μπρέχτ - ό.π. - σελ. 31- "Ο μοναδικός θεατής για τα έργα μου".
32. Marx-Engels - ό.π. -Vol. Three p. 62 - F. Engels "Old preface to Anti-Duhring, On dialectics" 1878.
33. Marx-Engels - ό.π. -Vol. Three p. 63 - "Old preface etc."
34. Marx-Engels - *The German Ideology* - Progress Publishers - Moscow -1976 - p. 71.
35. Η διατύπωση π.χ. από τον Λεόντιο της θεωρίας για την ασυνέχεια της ύλης είναι ένα κλασικό παράδειγμα της διαφοράς ανάμεσα στην "ξαφνική" διαίσθηση και την -συγκεκριμένη- ενόραση, που ήταν προϊόν της μακρόχρονης στοχαστικής θεώρησης των φυσικών φαινομένων μέσα στο σύμπλοκο συνολό τους.
36. Φλαουίου Φιλοστράτου - Τα σωζόμενα - Edidit C. L. Kayser - TURICI- MDCCCXLIV - σελ. 159. "Τα ες Τυανέα Απολλώνιον".
37. Κ.Π. Καβάφη - *Ποιήματα* - Εκδ. "Αλεξανδρινής Τέχνης" Alexandria Egypte -1935 - σελ. 57 - "Σοφοί δε προσιδόντων".
38. Περιοδικό Obzor [Ανασκόπηση] - A bulgarians guaterly review of literature and arts - τ. 69/1984-Winter 1984- p. 57.
39. Λένιν *Απαντα* - ό.π. -τομ. 25 σ. 112 - "Κριτικό σημείωμα" Απριλίου 1914.

40. Φ. Γκ. Λόρκα - *Θέατρο και Ποίηση* - Εκδ. Ίκαρος - 1990 - Ελληνική απόδοση Νίκου Γκάτσου - σελ. 99 - "Ματωμένος γάμος"
41. Σοφοκλής - *Αντιγόνη* - Τυπ. Αδ. Γεράρδου - 1930 - Μετάφρ. Δημ. Κ. Σάρρου - στίχοι 451, 452.
42. Aeschyli-Septem Tragoedies - οχονι - 1985 - "Ευμενίδες" στιχ. 1037. P. Decharme - Μυθολογία της Αρχαίας Ελλάδας - μετάφρ. Αδ. Ι. Αδαμαντίου - Εκδ. Ι. Ν. Σιδέρης - σελ. 415. Παναγή Λεκατσά - *Η προελληνική μητριαρχία και η Ορέστεια* - "Βιβλίο Νεοελληνικού Λόγου" - 1949 σελ. 25, 34.
43. Π. Λεκατσά - *Η μητριαρχία* - Εκδ. Κείμενα - 1970 - σελ. 50 έως 54. Marx-Engels - ό.π. - vol. Three p. 319, 320 - F. Engels *The origin of the family, private property and the state* 1994.
44. Ι.Ν. Γρυπάρης - *Οι τραγωδίες του Αισχύλου*, II - Βιβλιοπωλείον της "Εστίας" Ι.Δ. Κολλάρου και Σία Α.Ε. - σελ. 110 - "Ευμενίδες" στίχοι 162, 163.
45. Φ. Γκ. Λόρκα - ό.π. - σελ. 224 - *Το σπίτι της Μπερνάρντα Άλμπα*.